

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

Gróf Tisza István összes munkái. Az Országos Tisza István Emlék-bizottság támogatásával kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. 4. sorozat, II. kötet. Franklin-Társulat. Budapest, 1924. 8°. 392 l.

Jóformán minden sorával a világháború történetébe vágó, különösen érdekes kötet fekszik előttünk: egy hatalmas energiájú, célja felé következetesen törő, hajlíthatatlan, férfiú levelezése.

Gróf Tisza István, állásánál fogva, a színpalak mögé is bepillanthatott, ennél fogva a nagy világégésnek egyik legjobban értesült és legszavahihetőbb krónikása. Később, amikor az ország gyepelőjét mások ragadták a kezükbe, ő maga is a csatárok sorába állott s ott is ugyanolyan bátor, elszánt és kemény, harcosnak bizonyult, amilyennek őt a politikai élet porondjáról ismertük.

Tisza az első pillanattól fogva jól látta, milyen retentő vészes az a küzdelem, amelybe belesodrótunk. Már 1914 augusztus 4-én írja, hogy a világháborút csak csoda háríthatja el. (81. sz.) Nem ringatózott a háború alatt a szertelen illúziók tengerén soha, bármilyen jól ment is időnkint a dolgunk, de viszont a legnagyobb veszedelem pillanatában se lett kishitű, sőt a váratlan kudarcok és csapások újabb és újabb, még az eddiginél is nagyobb, munkásságra serkentették. Mindenik — akár hivatalos, akár magán — levelében áttöri a sötét bizonytalanságot a reménység egy-egy sugara: a szerencsés kibontakozásba vetett erős hite. Csak dolgozzunk, ne lankadjunk egy pillanatra se, feszítsük meg minden erőnket s akkor az állhatatlan Fortuna istenasszony is a mi pártunkra áll.

Legszebb formában, 1914 augusztus 27-én, Berzeviczy Alberthez intézett levelében nyilatkozik meg a magyarság jobb jövőjébe vetett bizodalma:

„Keserves hús esztendőn keresztül gyötört az a gondolat, hogy ez a monarchia s benne a magyar nemzet, pusztulásra van kárhozthatva, mert az Úristen el akarja veszteni azt, akinek elveszi az eszét. Az utolsó néhány évben kezdett jobbra fordulni a dolog, mind újabb és újabb örvendetes események keltették új életre a reményt, hogy a világtörténelem nem tér még napirendre felettünk. Most e nagy idők válságos napjaiban dől el a dolog, de azt a nemzetet, amely így viseli magát a reátornyosult veszélyek között, nem ítélni halálra a Gondviselés.“ (186. sz.)

Tisza nem volt hivatásos katona s nem is akart a hadműveletek kérdéseibe hivatlanul beleszólani soha, de azért ha kellett, nyil-

tan megmondotta a véleményét, magának Ferenc József királyunknak is. (153., 626. sz.)

És itt mindjárt hangsúlyoznunk kell azt, hogy Tiszának, katonai dolgokban, általában véve jó szeme és helyes ítélete volt. (160., 203., 226. sz.) Ezt bizonyítják különben mindazok, akik akár békében, akár háborúban, egy ezredben szolgáltak vele. Katonás természeténél fogva, könnyen bele tudott bármilyen helyzetbe is illeszkedni; volt érzéke a katonaelethez, szerette a hadsereget s így nem is tette magáévá azt a katonaelenes felfogást és hangulatot, amely minálunk — részben a hírlapok jóvoltából — a béke utolsó éveiben lábrakapott. Szilárd meggyőződésünk, hogy Tisza — ha katonapályára lép — ott is, akármilyen hatáskörben, kitűnően megállotta volna a helyét.

Ez a kötet, amelyet most ismertetünk, az 1914 június 27-től december 31-ig terjedő időre vonatkozik. Tartalmából legfontosabbak azok a levelek, amelyek arról tanuskodnak, hogy miként küzdött Tisza Magyarország területi épségéért, amelyet nemcsak a már meglévő, hanem a még csak várható, ellenség is fenyegetett. Mikor — rácoreszági első és második hadjáratunk váratlan balsikere után — félős volt, hogy az ellenség a Délvidéket előzőnli, Tisza minden rábeszélőképességét és személyének egész súlyát latbavetette, hogy nemcsak a hadvezetőséget, hanem magát a királyt is meggyőzze arról, hogy Magyarország területének csak kis részben megtörténő elfoglalása is, minő végzetes politikai következtést szülhet. Nem nyugodott egy pillanatig se, míg csak ez a várható, de a hadvezetőség részéről eléggé nem méltányolt, veszedelem el nem húzódott a fejünk felől. Erre vonatkoznak 170., 626., 629. és 636. sz. levelei és táviratai.

Ugyanazzal a nyomatékkal, amellyel a netalán Magyarországra támadó rárok feltartóztatását követeli, sürgeti a Máramaros megyébe betört s onnan kisebb csapatokkal Erdélybe is átszivárgott oroszok kiverését is. (325., 341. sz.)

Talán még fontosabbak azok a levelek, amelyek hűtelen „szövegségesünk” — Oláhország — viselkedésére vonatkoznak. Itt Tiszának a németekkel is szembe kellett szállania, mert ezek — állítólag bukaresti követük (von Busche) útján — olyan engedményeket híreszteltek, aminőket Magyarország sohase tehetett az oláhoknak. (369. sz.)

Tisza, a háború legelső napjától kezdve, meg volt róla győződve, hogy Oláhországot csak sikereink bírhatják reá arra, hogy vagy mellénk álljon, vagy legalább is semleges maradjon. (494. sz.) Minthogy azonban ez a siker, kellő időben és kellő formában, nem akart mutatkozni, az orosz propaganda pedig teljes erejével dolgozott Oláhországban ellenünk: az oláhok (részben a német biztatás hatása alatt) egyes területek megkaparításáról álmodoztak. Előbb csak arról volt szó, hogy Bukovinában a szuczavai kerületet kapják meg (240., 254. sz.), később már arról beszéltek, hogy *megszállják Erdély határszéli vármegyéit, nehogy az oroszok tehessék be oda a lábukat.*

Tisza azonban átlátott a szifán s gróf Czerniu bukaresti köve-

tünknek kereken megírta, hogy ennek az oláh megszállásnak még csak a gondolata ellen is tiltakozik, mert hiszen ez csak az első lépés lenne arra, hogy keleti jó szomszédaink egész Erdélyt hatalmukba kerítsék. (533. sz.) Kinyilatkoztatta, hogy az oláhok minden ilyen próbálkozása „casus belli“, amelyre részünkről csak hadüzenet következhetik. (290., 310., 324., 326., 431. sz.) Tiltakozott ellene, hogy az oláhokkal szemben gyöngeségünknek bármi csekély jelét is mutassuk, mert akkor tüstént megnó az étvágyuk és a bátorságuk is. (241. sz.) Nagy fáradsággal sikerült is neki, a magyarokat bizony nem szerető Czerniut a kívánt irányba terelnie. (446. sz.)

Az oláh betörés, a mondottak szerint, már 1914 őszén is várható lévén, október 14-én telefonon hívja fel Buriánt, hogy az Erdélyben levő csapatok másfelé szállítását mindenáron akadályozza meg, mert ennek megtörténte esetén a ki se számítható következményekért nem vállalhatja a felelősséget. (412. sz.)

De bárha többek között ebben a kérdésben se volt a hadvezetőséggel egyvéleményen, a leghatározottabban elítélte azt, hogy Conradot és a hadsereg főparancsnokságát, alaptalanul, vagy legalább is túlozva, mindenki és mindenütt gáncsolja. Ezért írja gróf Berchtold külügyminiszternek: „Es mögen in Details Fehler vorgekommen sein. Jetzt ist es nicht die Zeit, wegen derselben Vorwürfe zu machen. Die Heeresleitung sollte nur das Eine fühlen, dass Regierung und Volk mit festem männlichen Entschluss hinter dem Heere stehen.“ (226. sz.)

Ebből a nyilatkozatából, de még világosabban Buriánhoz 1914 november 14-én írott leveléből, kitűnik az is, hogy nem helyeselte a Conrad ellen akkor indított aknamunkát. (542. sz.) De védelmébe fogadta, Conraddal együtt, egész hadseregünket is, nemcsak a bel-földi rágalmakkal, hanem a németek fitymáló bírálatával szemben is. Tschirschky bécsi német nagykövetnek 1914 november 5-én nyomtatékosan megírja, hogy hadseregünk mindent megtett, amit tőle, rendkívül súlyos helyzetében, várhattunk s ugyancsak itt figyelmezteti reá Tschirschkyt, hogy egy erős magyar nemzeti állam a német birodalomnak is hatalmas támasza lehet. (494. sz.)

Tiszának szinte példátlan munkabírása és mindenre kiterjedő gondossága, most közzétett levelezéséből is fényesen kiténik. Egyforma lelkiismeretes pontossággal intézi el a legkényesebb hivatalos ügyet s a harcterről hozzáforduló szegény cselédjének kérését. Mindenkihez van biztató, vigasztaló szava s ígéreteiről óriási elfoglaltsága mellett se feledkezik meg soha. Nem utasít el senki mást, csak azt, aki az ő útján akar a harcéri szolgálattól szabadulni. Nem is várhattunk egyebet attól a Tiszától, aki a megtestesült kötelességtudás volt s aki nem kényszerűségből, hanem saját jószántából ment ki a csatatérre.

Köszönet és elismerés illeti az Országos Tisza István Emlék-bizottságot és a Magyar Tudományos Akadémiát egyaránt, azért a fáradságért és anyagi áldozatért, amellyel ezt az annyira érdekes és fontos levelezést nyilvánosságra hozta. Fokozott érdeklődéssel várjuk többi köteteit is.

Steier Lajos: Görgey és Kossuth. Ismeretlen adalékok az 1848—49. szabadságharc történetéhez. Genius kiadás. Budapest, 1924. 8°. 311 lap.

Beniczky Lajosról szóló könyvének hatása alatt, kíváncsian várták Steier Lajos mostani művét is mindazok, akik a magyar szabadságharcnak akár politikai, akár katonai történetével foglalkozniak.

Ez a könyv csak első kötete az eredetileg egy kötetnek indult, de utóbb háromra osztott munkának, amelyet talán kelleténél hangsúlyosabb beharangozás előzött meg. Mint a szerző az előszóban kifejti, ebben az első részben a Görgey és Kossuth közötti szakadás keletkezésével akar foglalkozni; de mindjárt azt is kijelenti, hogy aránylag csekély forrásanyag állott csak rendelkezésére. Véleményünk szerint, éppen ezért nem lett volna szabad a könyvet három részre osztania, mert így ez a kötet egymagában nem sokkal juttatja közelebb a megoldáshoz az annyiszor bolygatott Görgey-Kossuth-kérdést.

Ennek különben — a levéltári anyag hiányos voltán kívül — még egy másik oka is van: A szerző nem katona s így a legszorosabban vett katonai dolgokat is polgárember szemével látja. Már pedig a Görgey-Kossuth-ellentét, legalább eleinte, tisztán katonai ügy volt, amelyhez tehát csakis katonai szempontból lehet hozzászólani.

Bizonyos, hogy a két férfiú összecsapásához, kezdettől fogva, kedvező talaj kínálkozott, mert olyan egyéniségek kerültek közös színpadra, akiket csak valami nagy rázkódás — ebben az esetben a forradalom — dobhatott oda. Rendes, nyugodt, viszonyok között nem működhetek volna együtt, már csak hivatásuk eltérő voltánál fogva se, soha. A forradalom szele Görgeyt is elkapta, csakúgy, ahogyan elragadott annyi más százat meg ezeket; de csak rövid időre. Már nem sokkal a schwechati ütközet után mutatkoztak nála a forradalmi mámorból való fokozatos kijózanodás félre nem ismerhető tünetei, helyet adva alaptermészetének, a pesszimizmusnak.

Látta, hogy a bécsi forradalom bukása után Ausztriára többé nem lehet számítani, ellenben tudta, hogy az osztrák hadsereg most már teljes súlyával Magyarországra vetheti magát. Látta saját hadtestének siralmas állapotát, amelyen — ágyú, puska, lövészer, ruha stb. hiányában — nem segíthetett. Látta végül azt is, hogy a magyar nép egy csöppet se lelkesedik a háborúért, sőt fel-tűnően húzódik tőle, mióta a tavaszi forradalom hirtelen fellobbant gyenge szalmalángja kialudt.

Görgey el nem tagadható pesszimizmusával szemben, Kossuth a szélsőséges optimizmus álláspontját képviselte. Azt hitte, hogy a szerinte még meglévő, vagy legalább újra felkelthető lelkesedés a hiányzó tudást és fegyelmet is pótolhatja a katonában. Nem bízott a közös hadseregtől átvett régi s a csak lassankint szervezhető új honvédesapatokban, de annál többet várt a könnyen rögtönözhető nemzetőrségtől és szabadesapatoktól. Azt remélte, hogy a

magyar nép, a sok lelkesítő szónoklat hatása alatt, egy szálig talpra áll s könnyűszerrel kiveri az ellenséget.

Mint hogy a két, együttműködésre kényszerült, férfiú felfogásában ekkora különbség mutatkozott, s a maga álláspontjából egyik se akart engedni, a szakadáshoz már nem sok kellett. Elég volt egy-két hatásköri összeütközés is. Ezt viszont megkönnyítette a magyar hadsereg tökéletlen szervezete.

A szerző nem domborítja ki eléggé azt a körülményt, hogy a magyar hadsereg, tulajdonképpen megalakulása pillanatától kezdve mindvégig fejletlen volt, mert a későbbi ú. n. „fővezérek“ se rendelkeztek a hadsereg *valamennyi* részével soha. Így például Dembinski és Vetter se. Ez a legfőbb szülőoka a hadügyi téren szakadatlanul mutatkozott fonátságoknak s ez tette lehetővé, hogy egy, voltaképpen a hadseregen kívülálló, testület — az Országos Honvédelmi Bizottmány — ragadja magához a legfőbb katonai hatalmat.

Ez a hatalom a felsődunai hadsereggel — mint legfontosabbal — jutott a legsűrűbb és legközvetlenebb érintkezésbe. Mint hogy azonban az Országos Honvédelmi Bizottmány élén Kossuth, a felsődunai hadsereg élén pedig Görgey állott, anélkül, hogy akár az egyiknek, akár a másiknak hatásköre pontosan szabályozva lett volna: az összeütközés még hasonló felfogás és nagyobb kölcsönös türelmesség esetén se lett volna feltétlenül kikerülhető.

Ellenben sohase tűzhetek volna össze, ha kettőjük között — úgy, amint kellett volna — valóságos fővezér áll, akinek kezében egyesül az a hadművelleti hatáskör, amelyet az Országos Honvédelmi Bizottmány, majd később — legalább részben, de akkor is helytelenül — a hadügyminisztérium foglalt le magának.

A „Görgey-Kossuth-ügy“ tehát — a *kezdet stádiumában* — még nem elvi harc, nem két ádáz ellenség összecsapása, hanem csupán hatásköri összeütközés volt, de ez bocsátotta szabadjára azokat az ellentéteket, amelyek végül át nem hidalható szakadékok ástak a két férfiú közé.

Mint már említettük, ezzel a kötéttel nem lehet lezárni a Görgey-Kossuth-kérdést. Bizonyos összefoglaló eredményt azonban — legalább az ellentét kialakulására vonatkozóan — mégis meg lehetett, sőt meg kellett volna állapítania a szerzőnek. Mi úgy gondoljuk, hogy — a kérdés végső okára visszamenve — áttekinthetően kellett volna kimutatnia, hogy milyen káros hatása volt a hadműveletekre a fővezéri állás be nem töltésének. Meg kellett volna továbbá esetről-esetre pontosan állapítania, hogy mint toldták el a különböző katonai hatáskörök ide-oda, miként ütköztek össze lépten-nyomon s mint keresztezték egymást már kezdetben egyes személyek, parancsnokságok és hatóságok rendelkezései?

Végül egész határozottan kellett volna válaszolnia arra a három kérdésre, amely az előbbiekből önként folyik, hogy t. i.:

1. Mennyiben volt Kossuth, *állásánál fogva*, a hadműveletek közvetlen irányítására hivatva s nem ment-e túl a megengedhető határon?

2. Katonai tudása feljogosította-e ilyenfajta tevékenységre?

3. Joggal tiltakozott-e Görgey a Kossuth részéről mindúntalan megújuló leckéztetés és gyámkodás ellen?

Ámde minderre nem kapjuk meg a szerzõtöl azt a szabatos választ, amit vártunk volna tőle. Sõt a harmadik kérdésre kétféleképen is válaszol. Előbb azt mondja (141. l.), hogy Görgey méltán megúnhatta a sok nógatást, majd azt, hogy Kossuth hadműveleti tervei következetlenek voltak, mert egyszer ezt, másszor azt kívánta; de azért végül mégis erre a különös és az előbbiekkal ellentétes következtetésre jut:

„Görgey nem volt a másoktól származó tervek híve és különösen lekicsinylé azokat, melyek nem katona agyából származtak, *ami mindenképen rövidlátó türelmetlenség jele és nem igen vall megértő belátásra.*“ (239. l.)

Könyve 122. oldalán Steier is abba a már általánossá vált hibába esik, hogy Görgeyt „fővezér“-nek mondja. Fővezér az, aki az egész fegyveres erő felett áll. Görgey azonban — *bárha fővezérnek címezték* — 1849 augusztus 11-ig csupán a felsődunai hadsereg parancsnoka volt, mert se az erdélyi (Bem), se a déli (Vetter) hadsereg, se a Felső-Magyarországon, Dembinski parancsnoksága alatt, alakult hadtest nem függött tőle. Ezeknek ügyeibe csak akkor avatkozhatott, amikor elkövette azt a végzetes hibát, hogy a hadügyminiszteri tárcát is elvállalta, megtartván mellette a felsődunai hadsereg parancsnokságát is.¹

A szabadságharebeli magyar tisztikar összetételéről és fegyelméről is téves fogalmak vannak Steiernek, mert különben nem írná azt (110. l.), hogy a kialakult későbbi honvédsereg tisztikara minőségben már egészen más volt, mint 1848 nyarán, mert a hadsereg kialakulása folyamán az anyag silány része a szitában maradt, vagy pedig a komolyabb harcok elöl eloldalgott.

Igaz, hogy a schwechati ütközet után az ocsú egy része kihullott, de kihullott sok hasznavehető, jó tiszt is. Mi inkább azt mondhatjuk, hogy a tulajdonképeni leromlás akkor kezdődött, amikor — a sok új csapattest felállítására miatt — a régi tisztikart katonai téren tudatlan, a fegyelmet híréből se ismerő, rendbontó elemekkel is fel kellett hígítani, akik rossz példájukkal a még megmaradt katonás szellemet is aláásták. Nem egy, hanem száz adatot lehetne felsorakoztatni annak igazolására, hogy a felsőbb parancsnokok, még a háború vége felé is, mennyit panaszkodtak a tisztikar egy bizonyos részére. De hiába volt minden, mert a kormány ezeket a „megbízható“ elemeket istápolta, ellenben kormánybiztosokkal figyeltette a „gyanus“ vérbeli katonákat.

Íme egy példa: Kazinczy Lajos alezredes — mint az 1. huszárezred parancsnoka — alaposan szét akart űtni a „szabadság-egyenlőség-testvériség“-től nagyon is megköttyagosodott tisztjei között.²

¹ A szabadsághareban minden hadseregparancsnok az illető hadsereg „fővezér“-ének címezte magát; az önállóan kiküldönített hadosztályparancsnokok pedig hadtestparancsnoki címet adományoztak maguknak. Ez a visszaélés hivatalos iratokon is meg-honosult.

² 1849 februárius havában.

De megjárta, mert a tisztikar ellene fordult s a hadügyminiszterium — amint ez már forradalmi hadseregeknél lenni szokott — most se a hepciáskodó tiszteken, hanem a rendet csinálni akaró ezredparancsnokon verte el a port, felmentvén őt állásától. Pedig az 1. huszárezred tisztikara kezdetben jó volt, de a beléjutott nem kívánatos pótlás a mézbe pottyant kenyérmorzsa szerepét töltötte be.

Az a bizonyos „eloldalgás“ se szorítkozott 1848-ra. Jól tudjuk, hogy a csapatjuktól elmaradozó tiszteket, még 1849 nyarán is, tucatszámra fogdosztatták össze a térparancsnokságok és zavarták vissza őket a harevonalba. Azt is tudjuk, hogy a legénység minden kínálkozó alkalommal, sűrűn szökdösött, amint azt a hivatalos állománykimutatások tanúsítják. Éppen ezért nem értünk egyet a szerzővel, aki könyve 47. oldalán azt írja, hogy a túlzott szigorúság volt Görgey legszembetünőbb hibája. Mi azt mondjuk, hogy Görgey nem volt eléggé szigorú, mert a vázolt állapotok között egy-két agyonlövés inkább kevés volt, mint sok.

Az 1849 januárius 2-án összeült haditanácsról azt írja Steier, hogy annak határozata szerint Görgeynek Simunich ellen kellett fordulnia, Perczel, Mészáros és Vécsey hadtesteit pedig Debrecen felé kellett koncentrálni s hogy *ezzel a győzelmes tavaszi hadjárat bevezető alapirányai is meg voltak adva.* (259. l.) Ezt teljességgel nem értjük. A tavaszi hadjárat, a felsődunai hadseregére vonatkoztatva, április 2-án, a hatvani ütközetrel, kezdődött s május 21-én, Budavár bevételével, végződött. Fő hadműveleti iránya Hatvan—Pest—Komárom—Pozsony *lett volna.* Ámde ebben a hadjáratban se Perczel, se Mészáros, se Vécsey nem vett részt. Mészáros akkor egyáltalán nem is volt a haretéren, Perczel (a IV. hadtesttel) előbb a Bácskában, azután a Bánátban harcolt, Vécsey pedig (az V. hadtesttel) ugyanakkor Temesvár és Arad várát ostromolta.

Nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül azt se, hogy a szerző a Móga hadtestében szolgált Vécsey huszárcapitányt az Aradon vértanuhalált halt gróf Vécsey *Sándor* *Károly*val azonosítja (90., 91. l.), holott az utóbbi már a forradalom előtt is őrnagy volt a cs. kir. 2. („Hannover“) huszárezredben s 1848 őszén a délvidéken. Kiss Ernő hadosztályában, harcolt.

Báró Hrabovszky János altábornagyot igazságtalanul vádolja meg Steier, amidőn — csupán Csányi László egyik vádaskodó levelére támaszkodva — ezt írja: „Hrabovszky tábornok, a bánna történt találkozásáról a magyar ügy elleni méreggel megfertőzve tért vissza.“ (3. l.) Holott ő nem a magyar ügynek, hanem csak a várható általános felfordulásnak volt ellensége. Csányi epés kifakadásával még kevésbé azonosíthatjuk magunkat.

Mi úgy tudjuk, hogy Hrabovszky a régi hadsereg egyik nagytehetségű és nagy tudású, jeles tagja volt, aki vitézségével és eszével sok véres hareban szerzett a magyar névnek dicsőséget. Polgári körökben is általános szeretetnek és népszerűségnek örvendett s ennek köszönhette, hogy Bihar vármegye tiszteletbeli táblabíróvá, Nagyvárad városa pedig díszpolgárrá választotta. Talpig gavallér magyar úr volt, minden előkelő magyar társaságnak

kedves „János bácsi“-ja, akit későbbi szomorú sorsáért csak sajnálni lehet. Természetesen nem volt radikális forradalmár. Az ilyen szertelenségtől visszatartotta őt egy hosszú élet gazdag tapasztalásain lehiggadt elméje. Éveket töltött külföldön, főként Francia- és Olaszországban s így sokkal többet látott, hallott és tudott, mint az itthoni diétán handabandázó, vagy ősi joggal ősi házban pipázgató honfitársainak legnagyobb része.

Ismerte jól a forradalmat is, hiszen 1821-ben éppen ő volt a nápolyi forradalom leverésére küldött cs. kir. hadsereg vezérkari főnöke. Lehetetlen tehát, hogy össze ne hasonlította volna a magyarországi mozgalmakat a 27 év előtti olaszországiakkal. A magyar hadsereg 1848 nyarán és őszén, egy hajszálnyival se volt különb, mint a nápolyi 1821 március havában. Ezt az utóbbit Frimont, gyorsan egymásután, három ütközetben verte tönkre:³ ugyanilyen sors várt a magyar hadseregre is, ha az osztrákok kellő gyorsasággal és nyomatékkal ütnek rajta. Hogy mi lesz akkor, ha Ausztria a kedvező pillanatot elszalasztja, azt báró Puchner Antal altábornagy már 1848 szeptember 15-én megjósolta, mondván, hogy *a magyarországi „demokrata-anarchia“ feltétlenül az Ausztriától való teljes elszakadással fog végződni.*⁴

Igy gondolkozhatott Hrabovszky is. Ezért nem fogadta el a délvideki hadtest parancsnokságát s ezért nem kísértc el a kormányt Debrecenbe.

Azok az akkori, olyan sokszor lecsepült régi katonák nagyon jól tudták, hogy a megindult lavinát fele útján már nem lehet megállítani. Éppen ezért nagy kérdés, van-e jogunk hozzá, hogy kíméletlenül pálcát törjünk minden olyan magyar katonára felett, aki abban a zűrzavaros világban inkább a békés kibontakozást, mint az annyira kétesnek látszó hareot óhajtotta.

Végleges véleményt csak a második és harmadik rész megjelenése után mondhatunk Steier Lajos könyvéről, most még csak a munka szerkezetéről akarunk néhány szót szólni. Nem szerencsés gondolat, hogy a szerző a közlésre szánt iratokat egész terjedelmükben saját fejtegetései közé ékeli, mert ezzel az előadás folytonosságát mindúntalan megszakítja. Sokkal jobb lett volna, ha tanulmányához függetlenül csatolja az állításainak bizonyításához szükséges okmányanyagot. Könyve, mostani formájában, se nem történeti tanulmány, se nem forráskiadvány, hanem a kettőnek keveréke. —y.

Összeomlás az albán arcvonalon. Eredeti magánfeljegyzései alapján írta Sréter István. Stádium Sajtóvállalat Rt. kiadása.

Sréter István követendő példát ad mindazoknak, akiknek az elmúlt világháborúból feljegyzései, naplója, okmányai stb. maradtak, hogy miként kell azok felhasználásával a magyar hadtörténelem anyagát gyarapítani. Ha sokan megszívlelnék Sréter útmu-

³ Rieti, Antrodoco, Aquila.

⁴ Puchner a hadügyminiszternek és a galíciai főhadparancsnoknak: Nagyszeben, 1848 szeptember 15. (*Kriegsarchiv Wien: Acten des G. G. Hermannstadt 1848. Praes. Fasc. 2. Irregistri*)

tását, akkor a magyar parancsnokok és csapatok szereplése a világháborúban csakhamar abban a fényben állna mindenki s talán a külföld előtt is, mint amilyent valóban megérdemelnek. Akkor aztán nem foghatnák reánk azt, hogy a mi csapataink magatartása miatt vészelt el a háború és omlott össze az arcvonal.

A szerző azokat az eseményeket és azokat a benyomásait ismerteti könyvében, amelyeket 1918 július végétől november 27-ig észlelt és szerzett az albán fronton, ahol a 162. m. kir. népfelkelő dandár parancsnoka volt.

Eles szemmel ismerte fel mindjárt megérkezése alkalmával, hogy milyen elhanyagolt állapotban voltak az albán fronton lévő csapatok ruházat, felszerelés és élelmezés tekintetében, de megfigyelte azt is, hogy az ottani vezetők és parancsnokságok nem rendelkeztek azzal az eréllyel, amely éppen ezen a haretéren nagyon szükséges volt. De nem volt meg ezekben a tényezőkben az a képesség sem, hogy az alárendelt csapatok faji tulajdonságait felismerjék. Enélkül pedig természetesen nem is tudták azokat megfelelően felhasználni.

Leírja a szerző továbbá a front összeomlása után való visszavonulást, valamint végül a Károlyi-kormány által elrendelt lefegyverezést is.

A mindvégig igen érdekes füzet minden oldala visszatükrözi a szerző izzó hazaszeretetét és a magyar katona bátorságába és használhatóságába vetett megingathatatlan bizalmát. Ha valami talán néha futó árnyékot vethet a füzet tartalmára, az az, hogy szerző, mint maga is mondja előszavában, sok helyen kissé vastagon rakta fel a színeket s túlságosan gúnyosan bírál. Ez különösen akkor tűnik fel leginkább, mikor egyes egyénékről van szó. Hiszen azok között, akik az események során szemünk előtt elvonulnak, lehettek olyanok, akik ezt a bírálatot, hosszabb ismeretség után, nem érdemelték volna meg. Mindamellettt örömmel köszöntjük Sréter füzetét, mivel mint forrásmunka kétségkívül igen értékes.

Sz.

Pivány Jenő: *Magyarok az amerikai forradalomban*. New-York, 1924. 12°, 36 l.

Pivány Jenő honfitársunk, az Amerikai Magyar Társaság ügyvezető titkára, sok Amerikába szakadt magyar ember — s köztük több katona — viselt dolgait nyomozta már ki és írta meg. Mostani füzetében is két, Washington szabadságharcában résztvett, magyar tisztről: nemes Kovács Mihály ezredesről s a szintén magyar nemes Polereczky János őrnagyról, van szó.

Kovács ezredes ifjúkoráról nincs adatunk. A hadtörténelem színpadán mint porosz szolgálatban álló ezredes tűnik fel először. Majd, az amerikai szabadságharc kitérőesek, gróf Pulaski Kázmér légiójához csatlakozott. Ez a Pulaski lett az amerikai lovas-ság szervezője, aki Kovácsot eleinte gyakorlómesteri („master of exercise“) állásra ajánlotta. Minthogy azonban másféle fegyveres szolgálatra is alkalmas volt, a kontinentális kongresszus a Pulaski-

féle lovas légió ezredparancsnokává nevezte őt ki, 1778 április 18-án. A légió 1778 október havában résztvett az egg-harbori ütközetben, majd az angolokkal szövetségben indiánok ellen küldötték. Onnan a délkarolinai Charlestownba rendelték, hova a lovas légió 1779 május 8-án, a gyalogos légió pedig május 11-én érkezett. Ezen a napon Pulaski kitörést kísérelt meg a várost ostromló Moultrie Vilmos angol tábornok csapatai ellen, de súlyos veszteséggel volt kénytelen visszavonulni. Ebben a kirohanásban Kovács Mihály ezredes is elesett.

Polereczky János Lauzun herceg francia légiójában szolgált. Mikor a francia király az Északamerikai Egyesült-Államokkal szövetséget kötött, gróf Rochambeau vezetése alatt 6000 főnyi segítőhadat küldött Amerikába. Lauzun egy 800 gyalogosból és 400 lovashól álló légió parancsnoka lett, amely 1780 július 13-án, érkezett meg a newporti kikötőbe. Ettől fogva Lauzun és légiója végigharcolta az egész háborút s különösen, egy huszár és egy dzsidás századból álló, lovassága tüntette ki magát, amelyben Polereczky őrnagy is szolgált. A légiót 1783 márciusában Franciaországba szállították vissza.

Pivány Jenő elismerésreméltó derék munkát végzett most is, amidőn két honfitársunk vitézkedéséről közölt, itt minálunk teljesebben ismeretlen, adatokat.

Kovács és Polereczky pályafutása is igazolja, hogy az igazi magyar katona mindenkor becsülettel állotta meg a helyét, bár-hová ragadta is a sors. —y.

Bellona. VII. évf. XIV. köt. 1 füzet. Varsó, 1924. *M. Burhardt.* Átkelés a Bajkálon 1918.

Naplószerű, eleven feljegyzések nyomán készült rajz. A szerző inkább személyes benyomásait mondja el, többet foglalkozik az egyénekekkel, mint az eseményekkel, töpreng és analizál, megfigyeléseit mással mondatja el, a szaklapból kirívó írói készséggel. Ahol nem a saját élményeit mondja el, szálló hírek nyomán referál, de ezért nem is vállal felelősséget. A szerkesztőség azért — mint a bevezető jegyzet mondja — a cikket, bár szakszerűség szempontjából nem felel meg, kiadja, mert haditengerész, e viharos, eddig eléggé nem tárgyalt események szemtanúja írja.

A csehok májusi felkelése zavarba hozta a szovjetkormányt, váratlan sikereik kellemetlenséget okoztak mindenfelé. Véletlen szerencse kezükre juttatta a szibériai vasuti vonalat Cselabinszktól a Bajkál állomásig, az I. cseh hadosztály Vladivosztokban állott, a II. Mandzsuriába készült, úgyhogy a szovjet urainak nem volt más menedéke, mint a Bajkál vidéke, ahol annyi természetadta védelem kínálkozik. Tudta ezt az ellenfél is, azért a vasútnak Vierchnoudinszkóig való szakasza élet-halál kérdése volt mindkettő számára. A vörösök tudták, hogy ennek birtokában segítséget várhatnak Moszkvából, ha elvesztik, csak az Amur mellékre vonulhatnak.

Ez időben ugyanis az egész vörös fertőzés még csak a vasuti vonalak mentén terjedt, a vidéken érintetlenül élt az orosz állam-

eszme, úgyhogy még a fehéreket is bizalmatlanul nézték. Milyen lehetett ilyen viszonyok között a csehek helyzete, akik csak a fehérek rokonszenvére hivatkozhattak, bár a gyakorlatban ez is szárnalmas volt. A császári sereg tisztjei, a büszke gárdisták, lovasok, tisztí ezredekké verődve, bár rongyosan, kopottan, nélkülözések közepette, a régi szellemben éltek tovább, nem vettek tudomást a kifosztott orosz raktárak átalakított egyenruhájában páváskodó cseh „tisztok“-ról, ezek rangjait csak az osztrák-magyar világban nyert fokig ismerték el, pl. a főparancsnok Gajda „ezredest“ következetesen csak zászlósnak mondták. Ilyen helyzetben a hadi együttműködés sem ment simán.

A vörösöknek augusztus elején a Bajkál-tó mellett 5000 mozdony és 16.000 kocsi állott rendelkezésükre, de ehhez alig 20.000 katonájuk, vegyes társaság, amit a zsidó hadibiztosok buzgalma hozott össze. Igen kevés „lelkesült“ orosz mellett, német, magyar, kevés lett és lengyel volt hadifogoly, gyengén ellátva, fegyelmetlenül ez az a szedett-vetett nép 3 hétig tudta feltartóztatni a csehek diadalmas felvonulását. Aug. 4-én Piepielajen fehér ezredes csapatainak beavatkozása tette lehetővé, hogy a csehek megszállják az áhított vasút egy szakaszát, — de ez nem volt teljes siker, az átkarolás nem sikerült, csak erőteljes arctámadás hozhatott újabb eredményt. Az első kísérlet nem sikerült. Merzino mellett a hajóik által támogatott vörösök erélyesen visszaverték a cseh-fehér csapatokat, mikor a tisztí ezred súlyos veszteséget szenvedett. A csehek erre megdöbentek. Látták, vége már a diadalútnak, a rettegett hírnévnek, a helyzet komolyra fordul; a francia konzuloktól kértek tanácsot, segítséget. Megállapították, hogy csak a Bajkálon való hirtelen átkelés segíthet, mert az orosz front érintkező pontja a vasút mentén megvihatatlan. A vizen is fölényben vannak az oroszok. A 4200 tonnás Bajkál, a 2500 tonnás Angara jégtörő, a Sielenge gőzös stb., szóval a tó valamennyi komoly hajója birtokukban volt, a támadóknak a 60 tonnás óeska Szibirják sétahajó mellett 2 vontatójuk, 2 cirkáló és néhány nagyobb csolnak (Berlinka) állott rendelkezésükre. A Szibirjákra felvittek már 1 könnyű ágyút és 2 gépfegyvert, de tovább nem jutottak, mert haditengerészethez, de még hajózáshoz értő ember sem akadt az ármádiában. Megint a francia konzulok figyelme segített, mikor a szerző személyében szakembert küldött. A volt orosz tengerésztisztet, Teheránban beállott francia önkéntest, útlevele láttamozásánál nevezték ki műszaki főnökké, és minden tiltakozása dacára ide küldték.

Érdekesen vázolja, hogyan szedte össze a műhely számára szükséges személyzetet, fűtőt, géplakatost. Fél szotnya irkucki kozák vigyázott, hogy a drágák szét ne fussanak. A szükséges műszert, anyagot mind úgy kellett kikeresnie a raktárak zugaiból s most már alkalma volt megismernie a tábor belső életét — a páriák — a német-magyar foglyok sorsát. 10 nap alatt útra készült tette a Szibirjákat és a próbaúton 86 cseh 2 tiszt kíséretében kelt át észrevétlenül, másnap a cseh rohamezred 300 embere 6 lóval és 2 gépfegyverrel, a fehér ezred 400 embere 8 lóval és 2 gépfegyverrel, 80 kozák 82 lóval, 1 gépfegyverrel és 4 ágyúval stb. kelt át az összes

szállítóeszközök igénybevételével és az ellenség kísérletet sem tett ennek megakadályozására.

A járművek vezetését ezúttal nem a szerző intézte. Két fiatal, az utolsó napokban felhajszolt tengerésziszt társára bízta, maga továbbra is a műhelyben maradt megszervezni a telefonállomást.

Az oroszok gondatlanságát talán az augusztusi napok hősege menti, hajóik már napok óta gőz nélkül állanak, cirkálóik még a műhely munkájáról sem vettek tudomást, a próbatat sem látták meg. A 60 km-nyi utat a hajók és vontatók augusztus 14-én kezdik és a haditerv szerint ugyanakkor, hogy a figyelmet elvonják, az innenső parton támadás indul meg. Az oroszok Tanchaj-Murinnál 38 ágyúval és 16.000 emberrel állanak, a part tulsó oldalát biztosnak hiszik, csak jelentéktelen erőt tartanak védelmére. A cselhő támadásra 20 ágyú és 8000 ember vonul fel a szövetségeseik részéről. Hírek érkeznek az orosz sereg bomlásáról, fegyelemzavarairól, legjobb erői, a németek és magyarok valóban sűrűn szöknek át ide újabb pokolba. A szerző elmondja, mikép mentett meg parázs botrány árán egy szökött magyart, akit két cselhő fel akart kötni. A beavatkozásnak, ha a kozákok pártjára nem állanak, megadta volna az árát.

A tulsó parton augusztus 16-ára volt kitűzve a támadás. Két napig semmi hír az átkelőkről, csak 17-én jöttek vissza a hajók. Minden sikerült. Az eseményeket Burchardt most már csak hallo-másból mondja el. Az oroszokat meglepte a Szent András lobogójával közeledő két hajó; jöttét nem látták a szemközti partról, csak mikor a tulsó part mentén a kikötőhöz közel állott. A Bajkál fűtve van, de mire mozdulhatna, lövést kap, a második lövésre tűzbe borul, lángokban fut ki a tóra, a vörösöket zavarba hozza az első szállítmány tüzelése hátulról. Pánik, menekülés, de néhány biztos helyen makacs állóharc fejlődik ki. U. orosz ezredes, a fehérek egyik legértékesebb tisztje elesik. Emberei aug. 16-án megboszulják halálát, Gajda pedig másnapra eltiltja a fogolyszedést. 17-én Tanchaj, 18-án Misovaja esik a támadók kezébe, Murino ellenben megmaradt a vörösök kezén.

(Az utolsó napok történetét, U. ezredes halálát, Gajda könyve némileg máskép adja elő. A szerk. az erre vonatkozó fejezetet közli — objektivitása jeléül.)

Adam Przybilski: A gyalog légiók I. hadosztályának működése Ukrajnában 1920.

Az 1919—20. téli hadjárat után a hadosztály osztagait kivonva a frontszolgálatból, mint tartalékot a főparancsnoksághoz osztották be, még pedig az I. gyalog- és az I. tüzérandánt Baranovicz környékére, a 6. gyalogezredet pedig Luninecbe. Az egész lotvai sereg parancsnoka Ryzd-Šmigij tábornok volt Dynaburgban, ahova az év annyi véres emléke fűzte, és még több nehéz munka várta. Küszöbön állott a Žitomierz, Kijow, Teterev elleni harc, támadás Ukrajnára. Rövid pillenés ideje alatt a tábornokot Varsóba hítták be, onnan jött április 15-én a parancs: a hadosztály álljon készen vasútszállásra. 19-én indultak el az első csapatok Baranovic-

Luninceból Zwiahla felé (Nowgorod Wolyński) irányítva, odaértek 21-én.

Az ellenség ekkor Prypet, Zmierzyanka, Ploskirow között állott a XII., XIV. hadseregbeli kb. 54. gyalog- és 14. gyalogezreddel átlag 29.000 ember, 4100 tiszt, 650 gépfegyver és 240 ágyúval. A front legközelebbi része, Bialokurowice—Korostan, Zwiahel—Żitomierz vasúti vonala felől, főleg orosz lovassággal volt megrakva, a gyalogságból csak az 58. ezredről érkezett hír. Az egyes osztagok hadiértéke különböző volt ugyan, de állandó volt a lázongás, szökés mindenütt, ezek mellett szervezetlen ukrán bandák működtek.

Ezekkel szemben az aránylag gyenge lengyel erőnek feladata volt az orosz frontot két részre szakítani Żitomierz—Koziatyn elfoglalásával, ezután kihasználni a helyzetet déli és északi irányban való további műveletekre. Evégre Rydz-Śmigly tábornok a Zwiahel hídjától keletre kezdődő támadást tervezett, hogy innen elérje Teteren, Żitomierz, Korosztyszew hídjait. Az áttörés eredményeit biztosítani hivatva volt a Koziatynra támadó lovasság és a Berdyszowra irányított másik gyalogosztag.

Mind a két fél páncélos autókkal, nehéz-könnyű tüzérsgéggel rendelkezik, az orosznak repülőgépei is vannak, de csak 2 használható, ezt sem vették igénybe a hadállások kikémlésére, bár híreik voltak, hogy odaát készül valami. Április 24-én estefelé Niesolow—Pulin útján a légió 5. gy. ezrede ráakadt egy orosz osztagra, mely 3 gépfegyverrel és 1 ágyúval védte ezt az útszakaszt, de csakhamar megfutott, felgyujtván maga után a Tynja hídját. Az üldöző lengyel csapatok azonban megmentették a pusztulástól, sőt helyreállították a közelgő autooszlop számára. Ennek élén páncélgépek haladtak, a többiek is egy-egy gépfegyverrel, utánuk a 3. dandár megszállta Kropiwno magaslatait, a többiek, 15—20 ember, egy-egy gépfegyveres kocsin haladtak előre. Ezek után 1 üteg régi osztrák ágyú, hogy alkalmas helyen majd fedezékül kitérjen. 6 óra 40 perckor elérték így Noworudniát, ahonnan 100 egynéhány főnyi lovasság takarodott ki. Ettől kezdve a riadt vörösök pusztítják, égetik a különben is gyenge hidakat, ami lassítja ugyan a menetelést, de 15. órában a gépkocsik elérik Wiesket, néhány lövés után bevonulnak. A felszabadult autókat most a hátramaradt csapatokért küldik, a többiek tovább menetelnek. A megriadt oroszok Kamionkánál próbálnak ellenállani, de hasztalan. A Wilsk felől jövő új csapatok támadása szorítja őket, ugyanakkor a déli oszlop, a légió 6. ezrede is eléri rendeltetése helyét, éjjelre ezek is elérik Pulint. Velük párhuzamosan halad a tulajdonképeni támadó osztály Broniky—Klasznjowka, Lucjanowka irányában, a harmadik Adamowka, Berezowka irányában, valamennyinek végcélja Żitomierz, érintkezésbe lépnek egymással és szorítják az orosz Żitomierz felé. Elérik a város előtt folyó Teteren hídját, megszállják a másik vasúti hidat és most a város ellen fordulnak. Véres utcai harc következik, érdekes epizódja egy orosz féltank küzdelme, lengyel páncélos autóval. Soká tartott a párbaj, az orosz ravasz bujkálása, mikor vezetőjét a lengyel parancsnok revolvere leterítette, más ugrott be helyébe, de sorsát ez sem kerülhette el. 11 órára a várost megszállták a lengyelek, a

vörösök megadták magukat, vagy menekültek Korosztyszew felé. Ez csak 14 km-nyire van a várostól, de a lengyel autoosztály ezt már 26-án hajnalra szállta meg, menekülés arra nem volt. Az itt talált félezred lovasság és az 58. orosz hadosztály néhány osztaga gyenge ellenállás után 2 ágyú, 6 gépfegyver hátrahagyásával elmenekült, utóbb konyhafelszerelése, társzekerei is elvesztek, 150 hadifogoly, a pályaudvar raktáriba behalmozott hadianyag esett a lengyelek kezébe. Veszteségük aránylag csekély: 5 halott, 60 sebesült, ágyúik épek maradtak, csak a páncélos auto kapott lövést. A városban két féltank és néhány szétszedett gépfegyver került elő, úgyhogy összesen 32 használható gépfegyverrel gyarapodtak.

A szovjetsereg ezalatt egyre hátrált kelet felé, a lengyelek győzelmük biztosítása érdekében egyre nyomukban, érintkezésük azonban csak rövid csetepatéokra szorítkozott. Április 28—29. éjjelén Koczekewonál az oroszok 517., 518. ezredét sikerült megkerüléssel lepték meg, azonban a „Klappe“ nem sikerült egészen, az ellenség egyrésze kiszabadult a nyitott déli oldalon, csak 2 gépfegyver és 200 egynéhány fogoly maradt hátra. Az üldözőket Stawiszce országútján ágyútűz fogadta, de elhallgatott mikor a szomszéd dombokon feltűntek a lengyel csapatok. Estére a falut ellenállás nélkül szállták meg, május 1-én 3 óraker Turowot is elfoglalták, itt bevárták egymást a szórta menetelő csapatok, felvették az utánuk küldött segítséget és megállapították a Kijow ellen indítandó támadás tervét.

Május 5-én, miután sikerült helyreállítani az Iripion folyó elrontott hidját, Romanowka falunál megtámadták az orosz, hol rövid harc után 6 gépfegyverét és 1 ép 4-es üteget vették el, de a szovjetsapatok itt összeszedték magukat és három új ezreddel, kellő tüzéséggel ellentámadást kezdtek. Az 57. lengyel gyalogezred és a Borodjankából jött 2 százada a III. zászlóaljnak nem bírták volna ezt a túlerőt, de segítségükre sietett a 6. gy. légió segédsapatokkal és tüzéséggel megerősítve és egész éjjelen át feltartóztatták az orosz támadást. Hajnalra sikerült kierőszakolni az átkelést, megszállani Bielgorodek-et, tehát Kijow hídfőjét.

A vörösök a várost védeni vagy nem tudták, vagy nem akarták, így történt, hogy apró csatározások után május 8-án négyfelől jöttek be a lengyelek, az ellenség visszavonult s minden erejét a Dnieper lánchídjának védelmére szánta.

Az előhíd a Lavra mellett 500 méter feszítő távolságú, utána kb. 1000 méterre a Dnieper régi medre fölött 200 méter feszítő távolságú második híd folytatása a Browaryba vezető út, jobbról-balról az erdő volt, azon túl moesár, egyik oldalon katonai barakk-épületek sora, a második erős tüzéségi polygon. A hidak megrohanása a 6. légióbéli 1. zászlóalj feladata volt, utána a 2. következett a Desna folyó hídja felől. Május 9-én hajnalban a Lavránál elhelyezett lengyel ágyúk megkezdték az előkészítő munkát, utána a rohamszázad lépett a hídra és a parancs szerint pillértől-pillérig lapulva elérte a híd közepét, az ellenség csak akkor kezdte lőni a hidat tengelye irányában és oldalról. A lengyelek hullottak, de rohantak előre, — majdnem elérték a tulsó partot, mikor látták, hogy a híd végső szakasza fel van szedve. A kézigránátosok közül

néhány behullott a vízbe, a Dnieper szerencsére sekély volt, kigázoltak s a parton levő hídalatti gépfegyvereket rohanták meg. Példájukra mások is beugráltak a vízbe, sokan pedig a híd vas-talapzatán, gerendáról-gerendára ugorva, mintegy lövésmentes árokban érték el a tulsó partot s az első gránátok olyan zavart támasztottak odaát, hogy ezalatt sikerült deszkával fedni a hídhíányt. Így jutottak a rohamszázadok a második hídra, ezt szurronnyal vették be. A foglyok szerint a 7., 47., 58. orosz gyalogezred és a 17. lovashadosztály hátrált itt, hogy átszervezve május 9., 10-én ellentámadást kezdjen az előhidak és hídfők visszaszerzésére. Estefelé kezdődött rohama Pogreby-Trojeszczyno vonalán és a II/6. lengyel ezredet már keményen szorongatta, de a jókor érkezett segítség felmentette, sőt bekerítette, úgyhogy 100-nál több halottja és számos foglya maradt az előhíd körül. A megtámadott légióbelieknek 13 halottjuk és 53 sebesültjükbe került ez a roham.

Másnap és harmadnap Wygurowszczyzna-Browary országútja körül a lengyel I/5. és II/6. zászlóalj Monda kapitány vezetése alatt került össze a most már elkeseredetten támadó ellenséggel. Főleg Darnica állomásnál az orosz aknavetők és páncélos autók rohama — a lengyel tüzéség késedelme és néhány taktikai hiba miatt — okozott nagy veszteséget, de csakhamar megbosszulták magukat.

Monda kapitány 30 halottja és 72 sebesültje mellett 100-nál több orosz halott maradt a tereen, az ellenség Dyminka-Suchovka irányában menekült. A további üldözést beszüntették.

Bellona: XV. kötet. 1., 2. füzet. Varsó, 1924. **Gyalóky Jenő:** Bem hadműveleti tervei 1849 nyarán.¹

A szerző mindenekelőtt is szembeszáll azzal a sokszor hangoztatott véleménnyel, hogy Bemnek az 1849. nyári hadjáratban egyáltalán nem is volt hadműveleti terve, hanem csak úgy esetről-esetre határozott valamit. Igaz, hogy terveit nem foglalta írásba, de azért azok vezéreszméje Bemnek Kossuthal folytatott s a bécsi hadilevéltárban őrzött levelezéséből elég pontosan megállapítható.

Ezekből a levelekből kitűnik, hogy Bem terve, amelyet a hadjárat elejétől végéig következetesen meg is akart valósítani, az volt, hogy megakadályozza az Erdélybe több oldalról betört ellenséges hadak egyesülését. Meg akarta gátolni azt is, hogy ezek a Magyarországra vonult orosz főszereg támogatására siethessenek. Ezt úgy vélte legkönnyebben elérhetni, hogy a háború színterét Oláh- vagy Moldvaországba teszi át. Erre a következő okok bírták:

1. Erdély nagy része, a Székelyföldet s néhány magyar szigetet leszámítva, inkább valami ellenséges országhoz hasonlított s attól lehetett tartani, hogy az oláhok és a szászok az Erdélybe már behatolt osztrákokat és oroszokat fegyverrel is támogatni fogják.

2. Bem egyetlen segítőforrása, a Székelyföld, határszéli fekvésénél fogva, egy akár kelet- akár délfelől meginduló ellenséges támadásnak tüstént az útjába esett. Nem volt szabad tehát meg-

¹ Ezt a tanulmányt Lipinski Ferenc lengyel százados fordította lengyel nyelvre „Plan dzialan Bema wo lecie 1849” címmel.

engednie, hogy akár az oroszok, akár az osztrákok a Székelyföldet állandó harcterré tegyék.

3. Az ellenségnek Bukovinában, Moldva- és Oláhországban történt felvonulását tudva, nem kételkedett egy pillanattig se, hogy ezek az Erdély középpontja felé tartó támadó csoportok ott egyesülni is akarnak. Már pedig az erők egyenlőtlensége következtében Bem csak addig számíthatott sikerre, amíg ez az egyesülés meg nem történt.

Ezért Bem mindenik ellenséges csoport hadművelati vonalára egy-egy hadosztályt állított. Ő maga a belső vonalon végrehajtható hadművelet előnyeit akarta erős mozgótartalékkal kizsákmányolni, olyanformán, hogy valamelyik megtámadott hadosztályt megsegítve, az ellenséget oláh- vagy moldvaországi területre szorítja vissza.

Bem terve elméletben feltétlenül jó volt, de megvalósíthatása elé súlyos akadályok tornyosultak. Először is olyan erős mozgótartalék, aminő itt kellett, nem volt. Lehetett volna, ha Kossuth meg nem tiltja, hogy Bem azokat a csapatokat, amelyeket 1849 áprilisában a Bánátba vitt, vissza is vihesse Erdélybe. Ez 6¼ zászlóaljjal, 6½ lovasszázaddal és 23 ágyúval gyengítette az erdélyi hadsereget, amely ilyen erős érvágást nem bírt meg. A másik baj az volt, hogy a már-már kihamvadt oláh felkelést Hatvani őrnagy vezetés belekontárkodása új lángra lobbantotta. Ennek elfojtására a tartalékul szánt kolozsvári és dévai hadosztályt Brád, Abrudbánya, Zalatna vidékére kellett küldeni. Ha ez a két váratlan esemény közbe nem jön, Bem körülbelül 14.000 emberből és 45 ágyúból álló tartalékkal rendelkezik, amellyel — ha az egyes ellenséges csoportok elé állított hadosztályok legalább ideig-óráig megállják a helyüket — már lehetett volna valamit kezdeni.

Azonban ahhoz, hogy a harcteret Moldva- vagy Oláhországba — vagyis akkor még török területre — lehessen minden kellemetlen következmény nélkül áttenni, a porta támogatása vagy legalább is jóindulatú semlegessége kellett volna. Ámde Kossuth — és az ő felvilágosításai nyomán Bem is — hibásan ítélte meg a diplomáciai helyzetet. Egyikük se tudta, mit tartalmaz a Török- és Oroszország között 1849 május 1-én létrejött balta-limani szerződés, amely a török kormány részéről várható támogatást vagy semlegességet a leghatározottabban kizárta.

Bem hadosztályparancsnokai, ha ő maga nem állott az oldaluknál, mindenütt kudarcot vallottak. Bem mindazonáltal mindent elkövetett, hogy tervét megvalósítsa. Az első kísérletet június 27-én akarta megtenni, ámde a már előbb megvert és Désig szaladt beszercei hadosztály, az ő kezében is felmondotta a szolgálatot. Végre július 25-én, ha nem is olyan erővel, mint amekkorával akarta volna, betört Moldvaországba s ennek a merész mozdulatnak volt a következtése, hogy Lüders, az V. orosz hadtest parancsnoka, kénytelen volt Nagyszebenből visszafordulni a Székelyföld felé, elejtve a Maros-völgyén a Nagyalföld felé szándékolt előnyomulás gondolatát.

A porta tüstént megtett minden lehető katonai ellenintézte-

dést, hogy ennek a betörésnek megismétlődését megghiúsíthassa. Bem mindamellet július 28-án ismét külföldre, ezúttal Bukovinába, akart betörni. Ezt a vállalatát a beszercei és nagyszebeni hadosztály egyesített romjaival, valamint a Máramarosból ide-rendelt s még érintetlen Kazinczy-hadosztállyal akarta végrehajtani. Amde Lüders gyors előretörése Segesvár felé, úgyszintén Kazinczy elmaradása is, szándéka megmásítására kényszerítette. Utoljára augusztus 2-án, tehát már a segesvári ütközet után, me-
rült fel a külföldre intézendő expedíció terve, Bem a gyulafehérvári volt ostromlóereget is magához rendelve, Nagyszebenben át Oláhországba akart rontani. Ezzel a hadművelettel elérte ugyan azt, hogy Lüderset a már fenyegetett Székelyföld széléről visszafordította, de a szükséges segítőcsapatok meg nem érkezése az augusztus 5-én kivívott nagyszebeni diadalt már másnap a nagy-csúri vereséggé változtatta.

Bemnek az a terve, hogy a hadjárat színterét az ellenség hadműveleti alapjára tegye át, nem sikerült; de sikerült a terv másik része, mert merész és mindenkor váratlan sakkhúzásaival hadműveleti céljukkal ellenkezőirányú mozdulatokra kényszerítette az oroszokat és az osztrákokat s ezzel hat héten át megakadályozta azt, hogy az ellenség három nagy csoportja egymással egyesüljön. Lüdersnek azt a szándékát pedig, hogy a Magyarországon működő orosz főereget *közvetlenül* támogathassa, teljesen megghiúsította.

Bem gyors és hol ide, hol oda irányuló menetei alapján azok, akik a mozdulatok mögött rejtőző stratégiai gondolatot nem értették meg, azt a vádat kovácsolták, hogy az öreg úr az egész nyári hadjárat alatt céltalanul gázolt Erdélyen keresztül-kasul.

Ernyey József.